

A 2. HONVÉD GYALOGEZRED SZEREPE A PRZEMYSLI ÁTTÖRÉSI KÍSÉRLETBEN 1915. ÉVI MÁRCIUS 18–19-ÉN.

Az áttörési kísérletről eddig megjelent rövid leírások¹ csak főbb vonásokban ismertetik ennek a rendkívüli, érdekes és a világháború folyamán páratlan, eseménynek általános lefolyását.

E közléseknek az a hátránya is van, hogy csak a felsőbb parancsnokságok szempontjából kezelik a tárgyat, holott éppen a művelet végrehajtó csapatok szempontjából merülnek fel azok a tényezők, melyek a műveletnek rendkívüli voltát kiemelik és neki különösen magasstos jelleget adnak.

Hivatalos adatokat az áttörési kísérletekről tudtommal már senki sem gyűjtött. Hiszen az áttörési kísérletet három nappal követte a vár átadása és annak előkészítése minden parancsnokság idejét teljesen lefoglalta.

Az áttörési kísérlet főszereplője, a 2. honvéd gyalogezred, írásbeli jelentést semmi esetre sem szerkesztett, mert a kiindulás pillanatától kezdve összeköttetését a felsőbb parancsnokságokkal is elvesztette és az előnyomulás közben keletkezett két csoportja között is megszűnt a kapcsolat.

A 2. honvéd gyalogezrednél történetekről e sorok írója, mint egyik csoport vezetője és néhány visszatért tiszt adhatott szóbeli felvilágosítást és ilyet a hadosztályparancsnokság és a 45. honvéd gyalogdandárparancsnokság e sorok írójának szerepével kapcsolatban követelt is.

Részletesen kiterjeszkedni csak a művelet végrehajtására fogok, míg az előzményeket csak a kép teljességeért és az intézkedéseket csak annyiban említem meg, amennyiben azokról mint zászlóaljparancsnok értesültem.

A Szathmáry-csoportnál történetek leírásában főként az ezred segéd tisztjének, Szilassy Iván őrnagy úrnak, adataira

¹ *Dr. Geőcze*: A przemysli tragédia.

Kuzmanek-Rubint: Przemysl mindkét ostroma 1914–15-ben.

Rubint: A m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred harcai a világháborúban, 1914. es 1915. évben.

támaszkodom, ki rendelkezéseimre bocsátotta az áttörési kísérletről szerkesztett tanulmányát², melyben emlékeit összefoglalja.

I.

Előzmények.

A világháború első évében Kelet-Galiciában is ide-oda hullámzottak a véres harcokban viaskodó hadsereg-tömegek. Mozdulatlanul csak Przemysl vára állott a San folyó partján védőivel, szirtként a monarchia és főként Magyarország kapujában, a — sajnos — korán bekövetkezett átadásig.

A várat 1914. évi szeptember havában zárták körül az oroszok először, amikor az osztrák-magyar hadsereg visszavonult. Október elején átszoptosított hadseregünk ismét előnyomult. Mielőtt a várat elérhette, az orosz 11. hadsereg heves, 72 óráig tartó, erőszakos támadással akarta legázolni a vár védőit. 70.000 emberének feláldozása sem hozta meg azonban a kívánt eredményt.

A vár október 8-án felszabadult, de csak a nyugati oldalon és csak négy hétre. Ezen idő alatt élelmikészletei tetemes részét a 3. hadseregnek kellett kiadnia és őrségének javarésze a San-menti csatában is résztvett. A kiadott készletek pótlása nem sikerült.

November 8-ára az oroszok újból körülzárták a felszerelése és különösen élelme nagy részétől megfosztott várat. Nem is ostromolták újra hevesen, mert számítottak megcsappant készleteinek kimerülésére. De szűkítették a vasgyűrűt, hogy az ostromló sereg egy részét a Kárpátokban dülő csatában alkalmazhassák. E szűkítés, a várőrség erélyes kitörései folytán, súlyos és véres harcokat szült.

E harcok — nehéz téli műveletek, közöttük többnapos csaták — a várőrséget nagyon megviselték. Különösen a főtartalékul beosztott 23. honvéd gyaloghadosztály megbízható, vitéz csapatai (6. gyalogezred) sínylették meg azt, hogy a legsúlyosabb feladatokra csak őket alkalmazhatta a várparancsnokság. A rossz táplálék és elhasznált ruha következtében, az előtérállásokban és a kitörésekben küzdő ezredek állománya napról-napra csökkent.

A várnak november elején csak 40 napi élelme maradt. Noha minden eszközt és módot kimerített insége enyhítésére, 1915 március havában végóráit élte már. A hadseregfőparancsnokság értesítette a várparancsnokságot, hogy fel-

² A tanulmány a Hadtörténelmi Levéltár őrizetében van.

mentésre nem számíthat, mert hadseregünk újabb átcsoportosítása csak májusra fejezhető be.

Az őrseg emberei, a már december elejétől többször csökkentett élelem miatt, vértelen, bőrbe húzott csontvázakká váltak. A csapatlovak — takarmány hiányában — mindent, ami fából volt, elrágta. A városban kutya, macska már ritkaságszámba ment és külön kellett őrizni, mert óvatlan pillanatban nyoma veszett. Az üzletekben pénzért sem lehetett élelmiszert kapni, a falvakban sóért, cukorért cseréltek a lakosságtól tejet, vaját, zöldséget az élelmezést vezető közegek.

A kitörés gondolata, egy utolsóé, már januárban felmerült. A „Przemysli tragédia“-ban a várparancsnoknak tulajdonított mondás: „Nem hagyjuk itt magunkat megfogni, mint egy egérfogóban“,³ melyet január elején használtunk a 23. honvéd hadosztályparancsnokságnál, közkeletűvé vált. Voltak rajongói, kik erre az eszmére csillogó szemmel gondoltak Zrinyi, Dobó és annyi sok hasonló hős példájára. Minden ízükkel készek voltak követni a példát!

A csapatok testi állapota azonban március közepén kétségbeesítő volt. Különösen azon csapatoké, melyek az előtérállások nehéz szolgálatát végezték. De ilyen volt talán első sorban a 2. honvéd gyalogezred állapota. Hiszen ez az ezred egyike volt a legjobban kihasználtaknak.

A január 20-án végrehajtott összeolvasztásnál ebben az ezredben egyesítették az eredeti 2. honvéd és 3. honvéd menetezred állománymaradékát. Mindkét eredeti ezrednek tevékeny része volt a lebergi csatákban, melyek után a 6. honvéd menetezred állományának nagy részével szaporították megritkult sorait. Przemysl első ostromában a Podmazuráni és Helicha magaslatokon lévő előtérállásokban, a két ostrom között a Magiera magaslatért vívott harcokban, a második ostrom alatt ismét az előtérállásokban és az összes kitörésen szerepeltek, az összeolvasztás után pedig az átszervezett ezred — kivéve február hónapját — újból az előtérállásokban teljesített szolgálatot. Embereit nemcsak az ellenséges tűzhatalás, a nagy menetek és az őszi ragályok fogyasztották, hanem szervezetüket teljesen kimerítette a leszállított élelmezés. Emiatt sok embere végelgyengülésben halt el. Az elhasznált ruházat sem védte már a nehéz téli szolgálatba állított vértelen testet és az embereket az elkerülhetetlen pusztulás érzése a halál iránt közönyössé tette. A csapat tisztjeinek helyzete sem volt sokkal jobb, bár csekély állományuk részére még mindig szerezhettek élelmezésükhöz vásárlás vagy vadászat útján némi kiegészítést.

³ *Geócze*: i. m. 171. l.

A csapatokat a kitöréshez összevonták. Ez a honvédek nagy részénél az utolsó órákban történt. A 2. honvéd gyalogezred 6 százada Komaráról, 4 százada Podmazurámi-Helicháról, az előtérállásokból vonult be a városba. 17-én este 7 órakor indultak el a csapatok az állásokból. A parancsot délelőtt kapták, de még mindenféle csomagolni és átadni valójuk is volt; az oroszok az így keletkező mozgást kihasználva, élénk ágyútűzzel árasztották el az előtérállások vonalait, mely tűz különösen déltájban rendkívül heves volt. Minthogy ugyanakkor saját lövegeink is rakodtak és nem válaszoltak, orosz részről valóságos céllövést hajtottak végre és minden egyes emberre gránáttal és shrapnellel tüzeltek.

A visszavonulást tehát harcalakzatban kellett a csapatoknak megkezdeniök és ez a nehéz menet az eszött embereket annál inkább megerőltette, mert érezték, hogy az a terület, melyen annyi vért vesztek, hogy megtartsák, nekünk ezzel el is veszett. Mihelyt az utolsó vonal a magaslatok mögött eltűnt, az oroszok tüze is megszűnt és a hátralévő napok alatt, az átadásig, az előtérállások területén még egy puska-lövés se dördült el.

A csapatok visszavonulása a városba, már a nyomott hangulatnál és a kiállott utolsó fáradalmaknál fogva is, melyek a teljes felszereléssel a terepen át menetelő esontvázak erejének maradványait a legkeményebb próbára tették, egyike volt a legszomorúbb képeknek. A II. zászlóalj például, melynek a komarai előtérállás fekvésénél fogva 1—1½ kilométernyi orosz oldalról látható visszavonulási útja és a városban kijelölt szállásáig 14 kilométernyi útja volt, ezt a menetet este 7 órától éjjél utáni 2 óráig bírta csak megtenni. Menetközben csaknem félóránként kellett pihentetni a ziháló, vértelen tüdőket. Kétszer teát, egyszer kávé-t kapott a legénység a mozgókonyháról és mégis lépten-nyomon terült el a síkos, fagyott úton egy-egy ember és a sebesültvivők hiába próbálták éleszteni. Így vonulhatott vissza Napoleon a Berzinától!

Akkor a csapat még nem tudott a kitörést szabályozó, már napokkal azelőtt teljesen elkészített intézkedésről — melyről a városban már szélteben beszéltek — és abban a meggyőződésben helyezkedett el szállásán, hogy legalább egy napot pihenhet. De nem így történt. Már kora hajnalban kiosztották a konzervet, kétszersültet, töltenyt azzal a parancssal, hogy az élelmikészlethez, halálbüntetés terhe alatt, hozzányúlni nem szabad!

18-ának délelőttje folytonos mozgás, szakadatlan nyugtalanság közepette mult el és csak a déli lólevés után borult ha-

lotti csend a házak folyosóin, kamráiban, pajtáiban szerteheveredett, kopott, égett szürkeruhás árnyalakokra. Így készült elő a 2. honvéd gyalogezred az áttöréshez.⁴

II.

A kitörés végrehajtása.

Délután 4 órakor tehát riadó szólította az ezred zászlóaljait szállásaik elé. A városnak a Krowniki felé vezető utcája irányában, szolgálati számaik sorrendjében, a város szívében, menetoszlopban vonultak fel. Az ezredtörzs nem jelent meg. A zászlóaljak a további parancsot várták.

Egyszerre csak a II. zászlóalj élén a legénység a *Himnusz*-t, majd a *Szózat*-ot énekelte, mely — akkor már a közönség előtt ismert — dallamokat a tolongó tömeg kalaplevéve hallgatta. A hölgyek közül sokan hangosan zokogtak. Tudták már, hogy a honvédek kivonulnak és nem is térnek vissza a várba, melynek sorsa ennélfogva meg van pecsételve.

Az ének áterjedt a közelben lévő többi csapatra is. Embereink hazasóvárgásának ez az ösztönös kitörése minden lélekben megrezdítette a legfenségesebb húrokat. A fáradt, törődött testek megnyúltak, kiegyenesedtek, a fátyolos szemek felragyogtak, az ajkak remegve kipirultak, a fonnyadt izmok megfeszültek és ha akkor rohanhattak volna legényeink a Kárpátokon álló ellenségre, nem lett volna erőhatalom, mely rohamukat megállítsa.

Az indulási parancs a nemzeti imák befejeztével se jött meg. A legények szomorú, majd víg magyar dalokat énekeltek és érezni, látni lehetett, hogy átszellemültek, hogy lobot vetett bennük az ősök, a rettegett hún-magyar mondák, a Zrinyiek, Dugovitsok, Dobók, Thököly, Rákóczi törhetetlen vitézeinek és a 48-as honvédeknek, valamint a háború kezdetétől fogva ezek nyomdokaiba lépett ezer és ezer félelmetes magyar leventének dicső példája!

⁴ Az előzetes intézkedéseket Szathmáry ezredes a zászlóaljparancsnokokkal délután 2 óra után lakásán közölte. A zászlóaljparancsnokok beérkezése előtt darabokra vágta az ezred zászlóját és kiosztotta a közelben lakó tisztek között, hogy minden eshetőségre megőrizzék és megmentsék. A várórség általános előnyomulását, amint azt a várparancsnokság megtervezte, leírta és utalva arra, hogy a vállalat végrehajtása a hadosztály és a mindig megbízhatónak ismert ezred becsületbeli dolga, érzékenyen búcsúzott zászlóaljparancsnokaitól. Kemény kézfogás és a magyar Haza jövő boldogságára üritett pohár csengése fejezte be a megrázó jelenetet. Ekkor sürgős parancsot hoztak, mire Szathmáry ezredes riadóval elrendelte a gyülekezést és a felvonulást a város főutcáján.

Közben, 7 óra körül, kiadták a várparancsnokság kiáltványát is, azonban kihirdetését mellőztük, mert végre indulni kellett. A „Menet!“ vezényszó elhangzása után kényesen felzendülő „Zsindelyezik a kaszárnya tetejét...“ dallama minden résztvevőnek halálíg csengeni fog a fülében . . .

A 14 kilométernyi menet a vár övvonalaig nemcsak nehéz volt, mert az utak a hosszú téli ostrom alatt teljesen tönkrementek és a fagyott göröngyökön a teljesen felszerelt, elgyengült gyalogosok kínosan törtettek előre a sötétben, hanem a csapatok egymást még keresztették is. A 2. honvéd gyalogezred a városon kívül a 7. honvéd gyalogezred századaival századonként váltott át, úgy hogy a zászlóaljok menetszlopai megnyúltak és elszakadoztak egymástól. Léptenyomon dültek ki az erejüket vesztett legények. Az övvonaltól csendes volt, csak itt-ott pattant a magasba egy-egy világító lövedék és dördült meg egy ágyú a saját, de még inkább az orosz oldalon.

11 óra után ért az ezred az övvonaltól mögé, ahol a zászlóaljparancsnokokat a Jaksmanice községtől keletre lévő (J. H.) vadászházba rendelték előre. A csapatok annak közelében állottak meg. Az ezredtörzs azonban ide se érkezett be, hanem 12 órakor parancsot küldött, hogy a zászlóaljparancsnokok induljanak az övvonalba és a csapatok kövessék őket.

Az övvonaltól egyik óvóállásában adta ki Szathmáry ezredes a harcintézkedést, mely szerint a hadosztály felvonul a Pleszowice felé vezető kocsisút mindkét oldalán; a 2. honvéd gyalogezred mint irány bal szárnyával erre az útra támaszkodik. A 2-hoz jobbra az 5., balra a 7. és 8. honvéd gyalogezred csatlakozik; a zászlóaljok tömegben, minden ezred összpontosított felállításban, két harcvonalban. Kiterjedés: ezredenkint 700 lépés. A kiindulási helyzetbe az öv aknamezején keresztül két ponton haladnak át a dandárok egy-egy vezetővel. Minden ezred élére a várparancsnokság által kirendelt árkászosztály kerül. A hadosztály egyidejű támadását délután 2 órakor indítsák meg az ezredparancsnokok; felállításukat addig be kell fejezniük.

A támadásnál csend, töltetlen fegyver, feltűzött szurony, lövés nélküli roham! A hadosztályhoz északon a 97. népf. gyalogdandárnak kellett csatlakoznia.

Az ezredre vonatkozóan Szathmáry ezredes elrendelte, hogy a Pleszowice felé vezető útra támaszkodjék és az irányt a II. zászlóalj adja meg, tőle jobbra az első harcvonalba az I., e mögött a második harcvonalba a III. zászlóaljat rendelte. Minden zászlóalj tömegben, a géppuskákkal és egy-egy

századdal a második vonalban. Az árkászok az I. zászlóalj előtt haladnak.

Az intézkedés kiadása után az ezred nyomban elindult. A sötétben újabb keresztezések zavarták a mozgást és hosszabb ideig a 2. és 5. honvéd gyalogezredek osztagai haladtak párhuzamosan és elkeveredve az övonal első védőműveiig. Itt a kirendelt árkászok és a vezetők késtek és csak jóval 2 óra után jelentkeztek.

Szathmáry ezredes az indulási idő elérkeztével nagyon türelmetlen lett és a vezető jelentkezése után nyomban előrevetette a 2. ezredet. Azonban az akadálymező keskeny szabad sávján csak kettesével lehetett kimenni és így az 5. ezred visszamaradt, nehogy a kötelékek összekeveredjenek. Alig jutott ki az első osztagok, melyek a legnagyobb óvatosság mellett is csaptak némi zajt, az orosz fényszórók már is megkezdtek működésüket. Feltűnő volt azonban, hogy sem a Medyka környékén álló, sem pedig a Pleszowice irányában lévő orosz fényszóró nem világította meg azt a területet, melyen a 23. honvéd gyaloghadosztálynak kellett kitörnie. Ide-oda haladtában mindkét fénykéve visszafordult a hadosztály kijelölt szárnyainál és bár a csapatok néhányszor már készen voltak arra, hogy megvilágíttatásuk esetén lefeküdjenek, nem került rá a sor. A fényszórók játékára azonnal felelt a vár siedliskai csoportjában álló saját fényszórónk és hatalmas, az oroszokét jóval felülmúló kérévével amazokat műveletük megszüntetésére kényszerítette.

A 2. honvéd gyalogezred az elrendelt felállításba körülbelül 3 óra 15 perckor jutott el. A balszárnynon álló II. zászlóalj a tőle balra, az út túlsó oldalán felvonult 7. ezredbeli századokkal érintkezett. Közben a II. zászlóalj felderítő járőre az oroszok első vonalát megtalálta és jelentette, hogy alig 500 lépésre a felállítási helytől már gyenge orosz osztagok vannak, melyek árkokat ásna. Orosz oldalról néhány fegyverlövés esett s a csapat lefeküdt. Meg kell még említeni, hogy az I. zászlóalj az irányul kijelölt II. zászlóaljtól kissé eltérő arcvonalban vonult fel, mely hibára e sorok írója Sztodola őrnagyot figyelmeztette is, de eredmény nélkül. E kissé jobbra hajló felállításból eredt az ezred későbbi szétszakadása.

3 óra 30 perckor Szathmáry ezredes elrendelte a menet megkezdését. A II. zászlóalj parancsnoka a parancsot hozó ezredkürtös útján kérte a menet megkezdésének elhalasztását addig, amíg a hadosztály összes csapatai az együttes előtöréshez a kiindulási helyzetbe felsorakoztak és a támadás terv szerint az egész arcvonalon egyszerre indulhat meg, Rámutatott arra, hogy az 5. honvéd gyalogezred csapatainak nagy

része még csak most bontakozik ki az aknamezőből és a zászlóaljtól balra a 7. honvéd gyalogezrednek csak néhány százada ért helyére.

Néhány perccel később azonban az I. zászlóalj megindult és a nyomában induló III. zászlóalj szárnyán megjelent az ezredparancsnok és rosszalta, hogy parancsa ellen e sorok írója észrevétellel élt. Erre a II. zászlóalj is („Lesz, ami lesz... Menet!“ vezényszóra) megindult. A hozzá igazodott 7. honvéd gyalogezredbeli századok azonban nem kezdték meg az előnyomulást, mert nem kapták meg az ezredparancsnokuk parancsát. Az 5. honvéd gyalogezred is állva maradt és felvonulását folytatta. A 2. honvéd gyalogezred tehát a támadást *elkülönítve* kezdette meg.

Az I. és II. zászlóalj fent is említett eltérő arcvonala következtében ez az ezred is pár perccel elindulása után két csoportra szakadt, melyek a sötétben elvesztették az összeköttetést. A jobboldali csoportban Szathmáry ezredes vezetése alatt az I. és III. zászlóalj és a II. zászlóalj jobbszárny-százada, az 5. század, a baloldali csoportban pedig a II. zászlóalj 3 százada és géppuskásosztaga nyomult előre e sorok írójának parancsnoksága alatt. Az előbbi csoport már az induláskor magával ragadta az 5. honvéd gyalogezred jobbszárny-századát, az utóbbihoz később a 7. honvéd gyalogezred két százada csatlakozott.

A Szathmáry-csoport előnyomulására vonatkozóan Szilassy Iván őrnagy adatai szolgáltak az alábbiak forrásául. A csoport, előnyomulása folytán, meglepte és elfogta az oroszok egyik tábori őrsét anélkül, hogy annak sikerült volna a támadást tovább jelentenie. Az előnyomulást folytatva a csoport az orosz főörsre bukkant; merész szuronyrohammal meglepte és szétugrasztotta azt. Az oroszok sok sebesültet és foglyot otthagya, menekültek főállásukba. A csoport követte nyomukat és sikerült az orosz főállást is 300—400 lépésre megközelítenie. Itt azonban erős ellenállásra talált és előnyomulása az oroszok heves tüzében megakadt.

A huzamosabb ideig tartó éjjeli előnyomulás és roham alatt a kötelékek némileg összekeveredtek és kisebb-nagyobb hézagok támadtak. A déli szárnyon az 5. honvéd gyalogezred nem jutott előre, északon pedig a csoportnak nem volt összeköttetése. Szárnyai tehát teljesen szabadon maradtak. Igyekezett ugyan az egyelőre az övonalban visszamaradt dandárparancsnoksággal telefonon érintkezni, de hiába, mert a váróv környékén a sötétben mozgó csapatrészek a vezetékeket minduntalan elszakították.

A csoport így jutott az ellenség közvetlen közelébe és ott

teljesen el volt szigetelve. Ezért Szathmáry ezredes elhatározta, hogy az elért állásban — melyben az őszi felmentő harcokból visszamaradt fedezékeket a csapatok felhasználták — kitart, míg a szomszédok csatlakoznak, vagy a csoport erősítést kap. Enélkül a támadás folytatása lehetetlen volt, mert az előnyomulás alatt a kimerültek kidülése és a veszteségek nagyon csappantották a csapatok létszámát.

Az eddigi műveletek teljes sötétségben folytak le és a hajnal derengésekor oly sűrű pelyhekben hullott a hó, hogy áttekintés hiányában a harc szünetelt. E szünet alatt a csoport a meglazult kötelekeket rendezte és 1½ századot tartálékul kivont a vonalból.

A havazás megszűntével hirtelen kivilágosodott. Erre az oroszok heves ágyútűzzel árasztották el a csoportmögötti teret és néhány kisebb ellentámadást is intéztek, melyek azonban a csapatok szívós ellenállásán megtörttek.

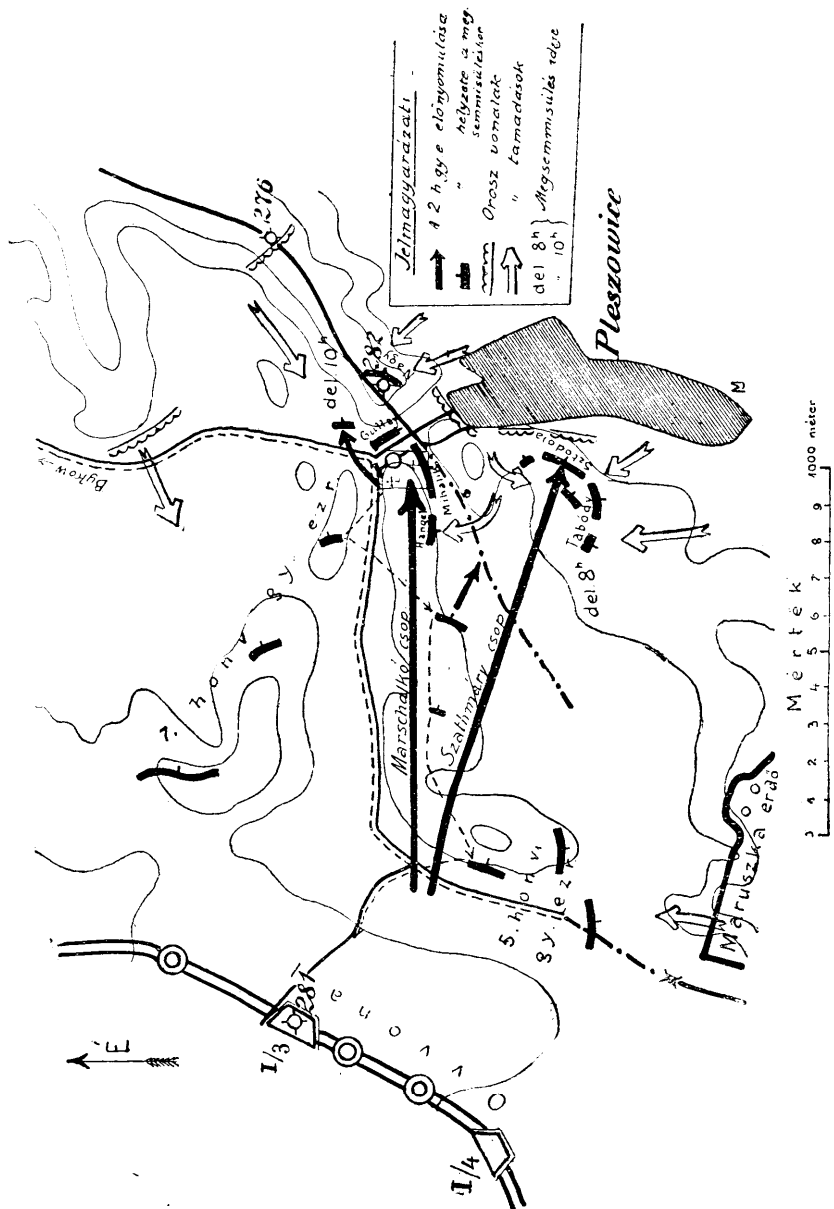
8 óra felé az oroszok arcban és az északi szárnyon, de különösen a fedetlen déli szárnyon, heves ellentámadást indítottak a csoport kimerült vonalai ellen; fölös erejükkel azokat elnyomták és a teljesen körülzárt csoportot foglyul ejtették.

Szathmáry ezredes, ki maga is az első vonalban buzdította volt embereit a legszívósabb ellenállásra, könnyebben, a tisztek és a legénység közül többen különböző mértékben, némelyek nagyon súlyosan is, megsebesültek és egy részük elesett. Az elesettek között volt Sztodola János őrnagy, az 1. zászlóalj parancsnoka, kit egy orosz gyalogos, a foglyulejtés pillanatában, puskával agyonütött.

A hadosztály kijelölt irányához ragaszkodó Marschalkó-csoport néhány száz lépésnyi haladás után már ellenállásra bukkant, mely azonban a menetet meg nem akasztotta. Csak néhány fegyveres orosz fedezete alatt árkot ásó munkásosztag került az előnyomulók útjába, melynek fegyvereseiből néhányan megadták magukat; a többi a munkásokkal együtt megfutott.

A csapat, a foglyoknak a kiadott intézkedés szerinti eligazítása után, gyors ütemben folytatta útját, átkelve az oroszok által kiásott mély árkon. Feltűnő volt, hogy az oroszok a 324. gyalogezred vállpántját viselték, pedig ez az ezred a Podmazuráni — Komara előtérállásokkal szemben állott még március 17-én reggel is.

Újabb néhány száz lépés után ugyanaz a jelenet ismétlődött. Azonban most már nagyobb erő volt az oroszok részéről, kik a honvédeket rossz magyarsággal megadásra szólították fel. Rövid kézitusára s néhány halott és fogoly hátra-

Vázlat a 2. honvéd gyalogezred szerepéhez az áttörési kísérletben 1915 III. 19.

hagyása után ez az orosz csoport is megszaladt. A foglyok szintén a 324. orosz gyalogezredhez tartoztak.

E harc után a csoportparancsnok, embereinek gyengeségét látva, néhány pillanatnyi megállást rendelt el, mert nyilvánvaló volt, hogy a következő helyen az ellenállás fokozódni fog és nem akarta, hogy a ziháló emberek még jobban kifulladásra érkezzenek oda. Időközben a jobbszárnyon haladó 6. század biztosítása is szükségessé vált, mert a Szathmáry-csoport elszakadása folytán a jobbszárny teljesen fedetlen maradt. A század parancsnoka, Mihalik Jenő főhadnagy, a csoportparancsnok parancsára erre a feladatra Hangel Zsigmond hadnagyot rendelte ki szakaszával, aki a biztosításra szükséges harcjárőröket is kiküldte.

Pár pernyi pihenés után a csoportparancsnok az előnyomulás folytatását rendelte el és néhány száz lépés után ismét kisebb ellenállást kellett az első vonalnak leküzdenie. 4 óra 30 perc körül a balszárnyon, Nagy László főhadnagy parancsnoksága alatt előnyomuló 7. századnál ismét oroszok szólították fel a honvédeket megadásra. Embereink rövid gyorstűzzel feleltek és a 7. és 6. század „Rajta!” kiáltással rohamra indult. Rövid kézítása után elfoglalták a temetőt. Ez alkalommal a 7. századból sokan — köztük Hudák Gyula tart. zászlós — megsebesültek, néhány honvéd pedig elesett. Az oroszoknak is tetemes veszteségük volt, nagyrészüik azonban a fás temetőn át visszaszaladt a falu szegélyén lévő főállásba.

Ebből az állásból pár pere múltán az oroszok heves puska- és gépfegyvertűzzel árasztották el a szintén megálló és heves tűzzel válaszoló csoportot, mely körülbelül 15 pernyi tüzelés után rohamra indult. Sok tért azonban nem sikerült nyerni, mert az emberek kifulladásra és az oroszok nagyon heves tüze, mely a jobbszárnyon igen erősen oldalozó volt, a rohamot megakasztotta. Egyes kisebb osztagok vissza is áramlottak, azonban Mihalik főhadnagy közbelépésére állást foglaltak. A jobbszárnyon lévő Hangel-szakasz a szárny védelmére kikanyarodott és erős tüze az orosz oldalozást magára vonta.

Az eddigi események teljes sötétségben zajlottak le. Most azonban már a hajnal derengett, de a kilátást a nagy pelyhekben hulló sűrű havazás csaknem teljesen elzárta. E körülmény a tűzharcot is letompította.

A havazás és harcszünet 6 óra 10 percig tartott. Ekkor, a sötét felhők elhúzódása folytán, hirtelen világosság támadt és saját helyzetünk, valamint az ellenséges helyzet is áttekinthető lett. Az oroszok a falu szegélyéről sűrűn tüzeltek

és a két csoport közé igyekeztek behatolni. Törekvésüket elősegítette, hogy az egész területet orosz részről készített és szárnyaikkal az orosz állásokban végződő árokhálózat borította — helyenként 2½ méter mély árok —, melynek kiegészítésén az előretolt munkások is dolgoztak volt.

A csoport jobbszárnyát az oroszok átkarolni igyekeztek és Mihalik főhadnagy a Hangel-szakaszt visszavonni és teljes visszakanyarítását volt kénytelen elrendelni. Ugyanekkor a balszárnyon lépcsőben tartalékban haladó 8. század parancsnokától, Gullay Árpád századostól, jelentés érkezett, hogy a századmögötti mély árokban 7. honvéd gyalogezredbeli honvédek bujnak meg és a balszárny, melynek meghosszabbításában orosz vonalak figyelői voltak láthatók, a levegőben függ.

A csoportparancsnok erre törzsével a balszárny felé sietett és forgópisztollyal kényszerítette a 7. ezredbeli embereket, kik között tiszt nem volt, hogy az árokból kibujva az időközben a Pleszowice községtől északra lévő 282. magassági pontra előnyomult 7. század mögött lépcsőben rajvonalat alakítsanak, melynek irányul a 282. magassági ponttól északra húzódó magaslatot jelölte meg. Ily körülmények között az előnyomulás folytatására sem lehetett már gondolni. A csoportparancsnok azt meg is szüntette.

Közben Mihalik főhadnagy személyesen kereste fel a csoportparancsnokot és jelentette, hogy jobbszárnyán a veszély nő és rögtönös segítségre van szüksége, mert az oroszok az árokokban a Hangel-szakasz tüze dacára előnyomulva, századát elvágni igyekeznek. A csoportparancsnok erre Rapport szakaszvezető zászlóaljkiürtéssel a temetőtől a vár felé húzódó magaslaton körülbelül 400 lépésnyi távolságban látszó, egy század erejű saját csapatnak parancsot küldött, hogy a Mihalik-század jobb szárnyának meghosszabbítására előnyomulva, az átkaroló oroszokat kösse le.

Ugyanekkor a 282. magassági ponttól keletre lévő 276. magassági ponton erősebb ellenséges osztagok kezdtek tüzelni Nagy főhadnagy századára, mely válaszolt is reá. Balról, a Bykow felé kanyarodó kociút mentén, orosz vonalak indultak meg a csoporttól északnyugatra lévő magaslatokon álló 7. honvéd gyalogezredbeli csapatok felé, tüzüik azonban a csoport balszárnyára is irányult. A jobb oldalról is állandó puskatűz volt érezhető, mely a Mihalik-századdal szemben álló orosz vonalaktól eredt.

A hátsó vonal a közvetített parancsot nem teljesítette és a kürtös visszafelé rohant a csoportparancsnok felé. Ugyanakkor Mihalik főhadnagy küldönce sürgette a segítséget azzal

a jelentéssel, hogy a Szathmáry-csoport megsemmisült és az oroszok nagyobb tömegekkel már túljutottak a század vonalainak szárnyán. A csoportot tehát a teljes körülzárás veszélye fenyegette.

A parancsnok erre törzsét otthagya, küldöncével a fent említett vonalhoz sietett, hogy azt személyesen elindítsa.

Útközben nagy kiáltozásra visszapillantva látta, hogy az oroszok Pleszowice északi szegélyéről nagy erővel a 282. magassági ponton álló Nagy-századra vetik magukat és szem-mellátható volt, hogy az elgyengült honvédek a kézitásban elbuknak. A mélyútba szorult 8. század kísérletet tett ugyan, hogy kifejlődjék, azonban ez már nem sikerült. A hátsó vonal, — a 7. gyalogezred egyik százada, — a csoportparancsnok személyes beavatkozására, ki a parancsnokot, — egy tartalékos tisztet, — forgópisztollyal kényszerítette az előnyomulás végrehajtására, a Mihalik-század irányában előnyomult.

Már akkor kétségessé vált a csoportparancsnok terve, hogy vonalat alakítson, melyen meg lehessen állani, míg hátulról segítséget kaphat. Miután azonban az előrerántott vonalhoz haladtában látta, hogy e mögött még egy vonal fekszik, annak személyes előrerántása végett tovább sietett. De itt csak néhány huszárból és tüzérből álló kis osztagot talált egy tartalékos tüzérezászlós parancsnoksága alatt, mely a 7. ezredtől került ide és mely erővel már semmit sem érhetett el, mert időközben az oroszok a Nagy- és Gullay-századot legyűrték és a Mihalik-századot is csaknem teljesen körülzönlötték. A telefonvezeték, melyen a felsőbb parancsnokságtól segítséget kérhetett volna, el volt szakítva.

Az oroszok már a havazás megszűntével, de különösen a 2. ezred megsemmisülése után, az összes magaslatokat és első-sorban az övonalba vezető utakat, heves ágyútűzzel árasztották el és az 5. és 7. ezred maradványait csakhamar a várba szorították vissza. A 2. honvéd gyalogezredből csupán Mihalik főhadnagy tudott, századának kis töredékével — három tiszttel és 22 emberrel — továbbá a bal csoport parancsnoka, két emberével, a várba visszajutni. Azonkívül beszállították a kitérés folyamán megsebesült Tabódy alezredest és Hudák zászlóst.

Az ezred bejelentett összes vesztesége 54 tiszt és 2600 ember volt.⁵

⁵ E tisztek zöme fogságba esett, köztük 11-en sebesülten. Turkesztánba szállították őket; 1919-ben a tisztek táborának élelmezését a forradalmárok megszüntették, mire szökéssel igyekeztek magukon segíteni. Egy ilyen szökött csoport mohamedán rablócsapat kezébe került, mely kivégezte, patakba csorgatván vérüket: „hogy vesszen a gyaur...” Az áldozatok neve pontosan megállá-

Mihalik főhadnagy embereivel a 7. honvéd gyalogezredhez csatlakozott és azzal együtt jutott az öv mögé; itt a vonalba osztották be. A csoportparancsnok, miután embereit az ezredvonat felkeresésére küldte ki, teljesen kimerülve az öv egyik óvállásában rogyott össze. A vár átadásakor is szerepelt ugyan a 2. honvéd gyalogezred és az első haditanácsban is képviselte e sorok írója, azonban az említett kis töredéken kívül, egész állománya a kitörés közben elmaradottakból és a kórházak kiürítésekor a 2. honvéd gyalogezred és a felosztott 3. honvéd menetzredhez tartozott emberek odautalásából keletkezett és emelkedett 1350 főre. Ezen sebesült, beteg és hiányosan felszerelt emberekből az áttörési kísérlet és a vár átadása közötti időre csak 200 főnyi fegyverfogható századot sikerült összeállítania.

A vár átadásakor e sorok írója, mint a maradékok parancsnoka, indította el a fenti állományt. Gyalogmenetre a legénységnek csak kis részét jelölték ki az oroszok, a többi és 33 tiszt vasúton való szállításra maradt vissza.

FÜGGELÉK.

Az áttörési kísérlet már a megindulás pillanatában fennállott, de még inkább a végrehajtás körülményei folytán beállott, helyzet következtében *balsikerre volt ítélve*.

Elsősorban a *csapatok testi állapota* tette lehetetlenné, hogy nagyobb műveletet hajtsanak végre. Hogy erről a felsőbb parancsnokságoknak nem volt tiszta fogalmuk, az kétségtelen és abból eredt, hogy a csapatok parancsnokai jelentéseiknek erre vonatkozó részeiben mindig jobb színben tüntették fel a csapatok teljesítőképességét, mint azt az igazság érdekében tenniük kellett volna. A csapatokat közvetlenül vezető tisztek jól tudták, hogy embereik nem bírnak el nagyobb menetet, még kevésbé harcot, de jelentéseik nem tudtak felhatolni a várparancsnoksághoz.⁶

pítva nincs, köztük volt azonban Gullay Árpád százados, a 8. Strósz Zoltán főhadnagy, a 4. század parancsnoka és Koócs Lajos főhadnagy, a II. zászlóalj segédtisztje. Szathmáry ezredest 1917-ben kicserélték.

⁶ Stuckheil alezredestől időközben érkezett adatok szerint egyes ezredek emberanyaguk ijesztő testi állapotát közvetlenül az áttörési kísérlet előtt (március 16-án) bejelentették a várparancsnokságnak. A 16. magyar népfelkelő gyalogezred 25—30% egészséges embert, a 9. magyar népfelkelő gyalogezred 70% támadóharcra képtelent, a 33. osztrák népfelkelő gyalogezred 50% fegyverfogható jelentett. A várparancsnok ezeket a jelentéseket a főparancsnokságnak küldött szikratáviratában továbbította és a sikert kétesnek ítélte.

E tünet közvetlen következménye volt az áttörési kísérlet *hadászati megtervezése*. Ha a csapatok erőállapota teljesen feltárult volna a várparancsnokság előtt, akkor nem tervezett volna olyan műveletet, mely saját kárpáti vonalainak fekvésével ellenkező irányba törekszik, ahol csak hosszabb működéssel érhetett el hatást.

A csapatokat vezető alparancsnokok még a legutolsó pillanatban is azt remélték, hogy az első intézkedések csupán a várban állandóan működő árulás tévedésbe ejtése végett említik a Lemberg felé való kitörést és valójában a kitörés a Kárpátok irányában fog megtörténni.

A *harcászati* tervezés tekintetében leginkább találó volna annak a megállapítása, hogy egészen *elméleti* alapon jött létre.

A töltetlen fegyverrel végrehajtott⁷ szuronyroham sikerének minden előfeltétele hiányzott. A legénység erőállapota már lehetetlenné tette az egyhuzamban való megrohanást. A műveletet éjjel, olyan terepen kellett végrehajtani, melyet sem a parancsnok, sem a legénység nem ismert, de éjjel nem is láthatott. Leírást róla nem kaptak. Hogy hol vannak az orosz állások, milyen a berendezésük, arról alig volt szó.

A művelet *előkészítése*, a töltény- és élelmékészlet kiosztásával és az árkászok beosztásával kimerült. A csapatok fárdatan értek ki úgyhogy harcértékük már alig volt. Meglepő támadást terveztek, holott az ellenség előkészített állásban állott; ilyenre alapos tüzérségi előkészítés nélkül rátörni még a legjobb testi állapotban levő legénységgel is nehéz. Tüzérségi előkészítést pedig, mint minden kitörés megindításánál, itt is mellőztek, sőt tiltottak, mert a „meglepetés“-re vetették a főszűlyt. A gyalogság az oroszok állásáról, erejéről, felszereléséről annyit tudott, hogy ott állítólag népfőlkelő csapatok vannak, amiről azonban rögtön kiderült, hogy tévedés. A terepet csak a térképről ismerték az olvasásban jártas parancsnokok.

A kitörés *végrehajtása* a tervektől teljesen eltért. A leírásban említett körülmények következtében a 2. honvéd gyalogezred *részleges* műveletévé vált, mert az nem várta be a többi ezred elindulását. És ez volt a legnagyobb *hiba*, mert a 2. honvéd gyalogezred előretörtetése magára vona az oroszok figyelmét vagy helyesebben: megerősítette a hozzájuk kémeik útján mindenesetre eljutott, de hihetetlen hírt, hogy a hadosztály azon az arcvonalon ki fog törni.

Hogy az oroszok a kitörésről árulás útján tudomást szereztek, azt többek között bizonyítja a fényszórók játéka és a

⁷ „Japán“ mintájú megjelölést hallottam azon az éjszakán is.

324. orosz gyalogezrednek a honvédekkel szemben való megjelenése ott, ahová azt is csak a kitörés idejére rendelte az orosz körülfaroló parancsnokság, valószínűleg azért, hogy a 23. honvéd hadosztály elé állítsa azt a csapatot, mely őt ismeri. Foglyok vallották, hogy őket az előző éjjel rendelték a kitörés helyére, anélkül azonban, hogy bővebben tájékoztatták volna. Ez különben is kétségtelen, mert a 324. orosz gyalogezred március 17-én még a podmazurámi—komarai előtérállással szemben állott.⁸

A 2. honvéd gyalogezred előretörése folytán az oroszok a minden eshetőségre készen tartott csapatokat és tüzérséget megindították. Ezzel az 5., 7. és 8. ezrednek, valamint a többi kitörő csapatoknak első lépéseit már annyira megnehezítették, hogy azok alig jutottak túl a kiindulási helyzeten. Így a 2. honvéd gyalogezred elkülönítését állandóvá tették és azt teljesen elfogták.

Szathmáry Géza ezredes hősi szándéka elvitathatatlan. Elindította ezredét, mert a parancs teljesítése szent volt előtte és a kijelölt időpont elmulasztását csak addig tartotta lelkiismeretével összeegyeztethetőnek, amíg a megindulás teljesen lehetetlen volt.

Hogy a csapat annyit is képes volt végrehajtani, amennyit valóban véghez vitt, az csakis annak tulajdonítható, hogy lelkierője elsőrendű volt. Elsőrendű alakulatok az első emberanyagunkból, sok véres ütközetben a tökéletességig kipróbált, a szenvedés folytán a halálfélelemtől teljesen elszokott emberek és igazi *honvédek* voltak, kik abban a meggyőződésben rohantak testi erejüket meghaladó ütemben az ellenségre, hogy a hazának tesznek szolgálatot. Irányról, a támadás hiányzó kellékeiről, nem volt fogalmuk.

Furcsa volt a közbeeső alparancsnokok helyzete. A kitörés eredménye iránt kétségük nem lehetett, hiszen ismerték a feladatot és azt összevetve a legénység teljesítőképességével, nem várhattak igazi sikert. De bíztak abban, hogy a jövőendő nemzedéknek nyújtandó dicső példát felírják a történelem egyik fényes lapjára. E meggyőződés adta meg nekik a lelki erőt, hogy a vállalatban a lehetőségig kitartsanak.

Fokozta a végrehajtás hibáját még az is, hogy a 2. ezred I. zászlóaljának hibás arcvonala következtében még ez az elkülönítve kitört ezred is két csoportra szakadt, melyek csekély létszámukkal a hosszadalmas álldogálásban (délután 4

⁸ Szilassy szerint az orosz parancsnokok Szathmáry ezredes előtt, foglyulejtése után, nyíltan bevallották, hogy a kitörésről tudomásuk volt és fogadására megtették a megfelelő előkészületeket.

órától 7 óráig), a rendezetlen felvonulásban lehajszolt legénységükkel számottevő eredményt nem érhettek el.

A kitörés *következménye* saját oldalunkon az eszmék teljes tisztázódása volt. A kitörés ellenzői és pártolói egyaránt megnyugodtak. Előbbiek abban, hogy igazuk volt, mikor azt feleslegesnek mondták, mert sikerében nem bíztak. Utóbbiak elérték céljukat, hogy megtehették a tőlük telhetőt. Mindenki azzal a nyugodt meggyőződéssel fogadhatta a vár feladásának elkerülhetetlen végétét, hogy tovább már nem tartható. A védelemnek az utcai harcig való erőltetése csak akkor következhetett volna be, ha az oroszok támadnak, ami nem volt várható.

Orosz oldalon a kitörés meglepetést keltett. Lefolyása után már tisztában voltak azzal, hogy a körülfaroló csapatokból a nagyon szorogatott kárpáti arcvonatra küldhetnek támogatást. Meg is tettek minden előkészületet és már 25—26-án a Dukla-horpadásban megerősödve léphettek fel, amihez abban az esetben, ha a kitörés és annak veszteségei elmaradtak volna, nem juthattak volna, mert csapataik a 100 kilométernyi menetet csak később tudták volna megtenni. A vár megszállása után nyomban, még 22-én, csaknem minden erőt elindítottak a Kárpátokba. Az áttörési kísérlettel tehát időt nyertek.

Sajnálhatjuk, hogy Oroszország összeomlása folytán orosz oldalról részletes leírásokat nem olvashatunk. A napilapok híradásai közel járnak a kitörés valódi rugójának és igaz értékének méltó elismeréséhez. A cári kormány teljes tisztelettel fogadta a 23. honvéd hadosztálynak a kitöréskor és az átadáskor foglyul esett harcosait. Az oroszok általában elismerték, hogy éppen az áttörési kísérlettel túltett a védőség még Port-Arthur hős védőin is, kik pedig a legnagyobb becsben állottak a szent orosz birodalomban.⁹

Az áttörési kísérlet mindenestre megérdemli, hogy levonjunk belőle a bőven kínálkozó *tanulságokat*. Igaz jelentések, azok alapos ellenőrzése, az elméletnek a meglévő tényekkel való egyeztetése, a csapatnak mint végrehajtó tényezőnek számításba vétele, oly szükségletek, melyeket az áttörési kísérlet előkészítésénél több figyelemben lehetett volna részéssíteni.

⁹ A Port-Arthur védelmében résztvevő orosz tiszteknek három ostromhónap egy évnek számított nyugdíjukban, a legénység fehér igazolványt kapott, mely szerint a vár védelmével élete fogytáig minden katonai kötelezettségének eleget tett. Azonkívül a tiszteket és legénységet, kik a harcokban résztvettek, magas kitüntetésekben részesítették, melyekről a japán vezénylet előzéksége folytán még a hadifogságban értesültek.

Ha feltesszük, hogy a várparancsnokság a csapatok állapotának igazi megismerésével a kitörést nem mint áttörési kísérletet tervezi meg és azt a csapatok nézete szerint a 23. honvéd hadosztállyal az ennek csapatai előtt teljesen ismert bircazi irányban indítja meg, nagyobb, ma már meg sem ítéhető eredményt ért volna el. Ha az áttörési kísérletre kiadott intézkedések fenntartásával — melyekről az addig szerzett tapasztalatok alapján biztosra vehettük, hogy az oroszok tudomást szereznek róluk — a parancsok hirtelen megváltozásával a csapatokat Birca felé indítja el, akkor a csapatok a délnyugati arcvonalon alig találnak ellenállásra és még rövid művelettel is igen nagy zavart támaszthatnak a kárpáti orosz arcvonal hátában.

Olvasva a későbbi rohamműveletek leírását, azok alapos előkészítését és ennél fogva kevés veszteséggel elért eredményeit és összehasonlítva velük az áttörési kísérletet, szembeötlő, hogy később mennyivel inkább számoltak a csapat teljesítőképeségével, melynek másodsorba állítása oly sok szép tervet felborított és okozta például a németek marnai vereségét is. Elmélettel egyedül nem lehet csatát nyerni. A legjobb csapat lelkierejét is megbénítja a testi erő hiánya.

Utólag bírálni valamely megtörtént eseményt könnyű. De adott körülmények között a helyes utat és módot megtalálni nagyon nehéz. És a körülmények ritkán voltak és lesznek súlyosabbak, mint voltak az áttörési kísérlet esetében. Az élelem fogytán, a felszerelés hiányzott. Várni lehetetlen volt. Az elhatározást a tettnek nyomon kellett követnie. E szomorú tényezők a vezetés hiányait csaknem mindenben mentik. És e hiányok csak még inkább emelik a végrehajtás történeti értékét. A csapatok kiéhezett, kimerült, a végelgyengülés küszöbén ingatag testtel, de töretlen, vitéz lélekkel az ellenségre rohanó embereinek dicsőségét csak fokozzák. Ezért töltheti el minden résztvevőjét a műveletnek, ki túlélte nemcsak annak veszedelmeit, de az utána következett évekig tartó, annyi derék magyar harcost elnyelő hadifogság borzalmait is, jogos *büszkeség* és *őszinte hála*.

Büszke lehet — és vele az egész nemzet —, hogy a világháború folyamán annyi elesett vár közül ennek az egynek hősi őrsége még az utolsó pillanatban is kitört. Hogy e gondolat a honvéd hadosztálynál született meg, az előttünk, kik a védőrség különböző alkotóelemeinek gondolkozását erről az eseményről megfigyelhettük, egyetlen pillanatig sem kétséges. És ezt hagyományainknak köszönhetjük. Büszke lehet, hogy becsülettel megvívtuk ezt a csodálatos műveletet, az talán még több joggal, ki szomorú végét is előre látta és részt kért belőle.

Hálás lehet a sorsnak, hogy átélte. Hálás azon parancsnokoknak, kik annyi ellenáramlattal szemben is megmaradtak mellette és erélyükkel, befolyásukkal a tervet kivitelre erőszakolták.

E büszkeség és hála felér a szenvedett, aránylag csekély veszteséggel, mert elvitathatatlan értéket képvisel különösen akkor, ha a későbbi nemzedékek ezt a műveletet helyesen ítélik meg és a történelem fényes lapján oda sorozzák, ahová ma, a szükséges távlat hiányában még nem került: *Zrínyi* vitézeinek kiförése mellé, melynek késői, más feltételek mellett, más körülmények közötti és más eszközökkel és más akadályokkal szembeni utódja.

Ragyogó tünete annak a gondolatnak, mely *minden ketséget kizár a magyar nemzet ellenségei előtt*: Oroszlán az, mely annál félelmetesebb, minél nagyobb sebet ejtettek rajta és amíg a szíve végsőt nem dobant, rettegnie kell megbántójának.

S a nemzet — hála a Mindenhatónak — egyesekből áll ugyan, de a sorból kihullottak helyébe új egyének sorakoznak, kik méltó utódok, ha megértették, hogy a dicső példa követése legnemesebb megbecsülése az elődök fenséges emlékének. Ez érzés csak annak jut osztályrészül, ki büszke lehet elődjei cselekedeteire. S e meggyőződéssel a nemzet szenvedhet, küzdhet, veszthet nemzedékeket, de nem pusztulhat el soha!

Marschalkó Jenő.